

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УДК 811.161.2'37

Н. А. Баракатова

ПЕРИФРАЗИ-СИНОНІМИ В МОВІ МЕРЕЖЕВИХ ГАЗЕТ

Проаналізовано синонімічне багатство перифрастичних зворотів української мови, ужитих на сторінках сучасних веб-ЗМІ, окреслено тематичне коло й виразовий потенціал перифраз.

Ключові слова: електронні ЗМІ, синонімія, перифрастичний зворот, оцінність, експресія.

Проанализировано синонимическое багатство перифрастических оборотов украинского языка, употребленных на страницах современных веб-СМИ, очерчен тематический круг и выразительный потенциал перифраз.

Ключевые слова: электронные СМИ, синонимия, перифрастический оборот, оценочность, экспрессия.

The article analyzes the abundance of synonyms of the Ukrainian language periphrastic units observed in the modern web media and outlines their thematic range and expressive periphrastic potential.

Keywords: web media, synonymy, periphrastic unit, evaluativity, expressiveness.

Еволюція комунікативних каналів, зумовлена появою Інтернету, спричинила появу нових ЗМІ, які вирізняє мобільність передавання нової інформації, простий доступ до неї загалом, одночасність донесення до всіх реципієнтів, значне збільшення читацької аудиторії тощо. Утім, новий формат видань не лише не знівелював призначення медіа, а й змусив їх шукати новітні прийоми впливу на респондентів та переосмислювати й удосконалювати вже відомі форми і методи. Як зазначає С. Г. Чемеркін, публіцистичний стиль української мови в мережі Інтернет виконує ті самі завдання, що й в інших сферах функціонування цього стильового різновиду мови – у друкованій пресі, на радіо, у телебаченні [9, с. 77]. Зокрема в жанрі газетної публіцистики все виразнішою стає тенденція до вживання експресивно-емоційних

засобів мови, одним з яких є перифраза. Її вживають не стільки для власне образності, скільки для створення оцінного ефекту, позитивного чи негативного.

Перифрази належать до постійних і невичерпних засобів оновлення лексичного складу газети і збагачення її зображальних ресурсів. Як зазначає Д. П. Вовчок, «окрім основної образно-характеризувальної функції, перифраза виконує у газеті ще три важливі функції: стилетвірну, нормативно-стилістичну та функцію економного висловлювання» [2, с. 227]. Перша функція полягає в тому, що перифрази – це будівельний матеріал для створення опозиції «стандарт – експресія». Друга – нормативно-стилістична – є одним з надійних шляхів уникнення повтору якоїсь номінації через заміну її перифразою. І нарешті третя – експресивна – не допускає, на думку В. В. Зайцевої, багатослівних описів там, де можна обійтися точним, улучним, семантично вагомим і стилістично маркованим визначенням [5, с. 1]. Реалізація цих функцій уможливила появу широких синонімічних рядів перифрастичних зворотів, що дозволяє утворювати семантичні відповідники до власних назв, окремих термінів і конкретних найменувань. Специфіку перифрастичної синонімії було подано лише в поодиноких наукових розвідках сучасних українських лінгвістів, зокрема О. О. Макаренка [7, с. 73], Г. П. Євсєєвої [4, с. 73], отже, наявний широкий простір дослідження цих фактів мови.

Актуальність пропонованої розвідки визначають особливості вживання та функціонування перифрастичних зворотів у мові сучасного медійного простору.

У мовленні, переконує Г. П. Євсєєва, перифрастичний зворот замінює слово, стає його контекстуальним синонімом [3, с. 15]. Утім, синонімічні зв'язки постають не лише між словом і перифразою, а й між кількома перифразами. Дослідниця підкреслює, що вживання різноманітних перифрастичних словосполучень, які називають той самий предмет, тобто є одним з різновидів контекстуальних синонімів, уможливує розширення арсеналу образних засобів мови газети, збільшення її емоційно-експресивних потенцій, а також виявлення індивідуально-авторського сприйняття дійсності [4, с. 73].

На думку А. А. Брагіної, перифрази-синоніми – це особливий випадок лексичної синонімії. Синонімічний зв'язок їх зі словом-денотатом має okazіональний, індивідуальний характер, а на асоціативній, метафоричній анонімізації постають індивідуальні (неповторні) вживання

слів і словосполучень, що утворюють примхливі синонімічні ряди, несподівані й виразні [1, с. 50]. Специфічні риси явища синонімії перифраз відзначає і Є. С. Регушевський, який пише: «Перифрази інколи називають різновидом синонімів. Перифрази відрізняються від синонімів тим, що мають не близьке, а тотожне значення зі словом, яке змінюють; на відміну від лексичних паралелізмів перифраза обов'язково є образним, емоційно-експресивним найменуванням» [8, с. 41]. Відповідно, тотожність значення перифраза-синоніма і слова-денотата, яке перифраза здатна замінити, дає підстави Є. С. Регушевському кваліфікувати перифрастичний зворот як абсолютний синонім, хоч, як зауважує Г. П. Євсєєва, і лексичні дублети диференціюють за семантикою, сферою вживання і стилістичного використання, а синонімічний ряд – первинна назва й метафорична назва – будують на диференційних ознаках [4, с. 76].

Розглядаючи перифразу як різновид синонімів, М. П. Коломієць зазначає, що «синонімічність є однією з основних причин виникнення і активного функціонування перифраз» [6, с. 53].

Метою нашої праці є дослідження синонімічних відношень між перифрастичними зворотами в мові веб-газет сьогодення.

Для реалізації цієї мети потрібно виконати такі *завдання*: 1) класифікувати синонімічні перифрази за тематичним принципом; 2) визначити роль синонімічних перифрастичних зворотів у мові мережевих газет.

Дослідження сучасних електронних газет («Голос України» (далі в тексті ГУ), «Україна молода» (УМ), «УНІАН», «Gazeta.ua») дало змогу укласти понад п'ятдесят перифрастичних синонімічних рядів, що визначають тематичні сфери сьогоденних проблем.

У кількісному відношенні найбільшу групу становлять перифрази-синоніми на позначення осіб. Вони постають з урахуванням роду занять, притаманних конкретній особі. Такі перифрази відбивають риси характеру, звички, стиль поведінки та спосіб життя певних осіб. Наприклад, Марія Шарапова відома в електронних газетах як *друга ракетка WTA* (УМ, 22.01.13) та *ураганна «Сирена»* (УМ, 22.01.13); Миколу Вересня називають *ведучим «Плюсів»* (УМ, 25.01.14), *телевізійником зі стажем* (УМ, 25.01.14) і *містером «так»* (УМ, 25.01.14), підкреслюючи в такий спосіб як специфіку його професійної діяльності, так і манеру оповіді; Володимира Кличка йменують *Кличко-молодший* (УМ, 07.03.15), *український супер-чемпіон* (УМ, 07.03.15),

Доктор Сталевий Молот (УМ, 07.03.15), поклавши в основу перифраз вікові, територіально-громадянські та фізичні особливості спортсмена. Про Максима Остапенка, директора заповідника «Хортиця», говорять *очільник заповідника* (УНІАН, 14.03.13) і *керівник заповідника* (УНІАН, 14.03.13), наголошуючи переважно на його посадових функціях. Відомий український педагог Антон Макаренко на шпальтах мережевих газет постає як *чемпіон з хуліганства* (УМ, 13.03.16), *тиран, що гірше Сталіна* (УМ, 13.03.16) та *люблячий тиран* (УМ, 13.03.16). Патетикою позначено перифрази-синоніми, які називають Т. Г. Шевченка: *другий після Всевишнього* (ГУ, 07.03.13), *світоч української культури* (УМ, 14.03.13), *Великий поет* (УМ, 14.03.13), *Великий син великого народу* (УМ, 14.03.13).

Перифрази-синоніми на позначення Папи Римського Хорхе Маріо Бергельто підкреслюють вагомість і значимість його особи для Латинської Америки: *перший понтифік із Нового Світу* (УМ, 15.03.13), *аргентинський кардинал* (УМ, 15.03.13), *батько аргентинського народу* (УМ, 15.03.13).

Не залишено увагою журналістів і зірок західного шоу-бізнесу. Наприклад, екстравагантну Леді Гагу іменують *епатажною поп-дівою* (УМ, 14.03.16) і *американською поп-дівою* (УМ, 14.03.16), акторку Шарліз Терон – *«оскароносною» кіндіркою* та *«оскароносною» південно-африканкою* (УМ, 28.03.16), співачку Кім Кардеш'єн – *амбітною брюнеткою* та *найвідомішою світською левцею Америки* (УМ, 03.01.16), поклавши в основу образних найменувань риси поведінки, характеру, місце проживання чи наявність певних професійних нагород та відзнак.

Виразно оцінними є синонімічні перифрастичні звороти на позначення дітей, які перебувають у виправних колоніях: *криміналізовані дикуни* (УМ, 13.03.15), *юні бродяжки* (УМ, 13.03.15), *архетипні звірята* (УМ, 13.03.15), та інтернет-шахрая: *полтавський «гастролер»* (УМ, 06.03.13) та *віртуальний «Казанова»* (УМ, 06.03.13). Авторське ставлення до таких осіб та соціальна їх оцінність виразно відчутні вже в доборі засобів творення перифраз – від іронічно-співчутливого до різко осудного.

Частотними є перифрази політичної тематики. Наприклад, згадуючи Партію регіонів, журналісти вживають перифрази, що утворюють синонімічний ряд виразно негативної оцінної конотації: *мафія Януковича* (УМ, 02.10.15), *кримінальне угруповання* (УМ, 02.10.15), *сім'я*

президента (Gazeta.ua, 04.02.15), загін «регіоналів» (УМ, 01.02.15), утворення, на чолі якого стояв Пахан (УМ, 14.03.15).

Така конатація властива і перифразам на позначення політики колишнього українського Президента-втікача: *бандитський режим* (УНІАН, 05.12.14), *режим Януковича* (УНІАН, 10.12.14), *решткі Паханату* (УМ, 14.03.15). Різностильові лексеми обмеженого вживання дають змогу журналістам створювати яскраві образи-характеристики.

Сатиричну оцінку діяльності депутатів та чиновників дано в такому синонімічному ряду перифраз: *люди, наділені особливим статусом* (УМ, 21.12.15), *партія яструбів на Банковій* (ГУ, 04.11.14), *гламурні вершники парламенту* (УНІАН, 03.12.15), *вправні маніпулятори* (УНІАН, 10.12.14).

Сучасна політико-економічна ситуація уможливила появу перифрастичних зворотів, пов'язаних з реаліями загальноєвропейського і світового простору. Так, наприклад, валютний фонд ЄС дістав додаткові назви *спільна скарбниця* (УМ, 28.02.15), *спільна казна* (УМ, 28.02.15), *союзна каса грошей* (УМ, 28.02.15), *загальна скарбниця* (УМ, 28.02.15), модний винахід сучасності – біометричний паспорт – характеризують як *«чипізований» паспорт* (УМ, 05.10.15), *цифровий документ* (УМ, 05.10.15) тощо.

Утратили звичну предметну співвіднесеність і набули додаткових смислів перифрази-топоніми. Називаючи Україну, журналісти вживають перифрази *житниця Європи* (УМ, 14.03.13), *традиційна транзитна держава* (УМ, 21.12.14).

Окрему групу перифрастичних зворотів, які вступають у синонімічні відношення, складають словосполучення, що називають представників флори і фауни. Гриби журналісти образно-метафорично описують як *дари лісу* (Gazeta.ua, 03.12.14), *чудо після спеки* (Gazeta.ua, 03.12.14), *лісова їжа* (Gazeta.ua, 03.12.14); кубинський тростинний цукор – як *солодкий продукт* (УМ, 22.01.15), *король експорту Куби* (УМ, 22.01.15). Згадуючи представників фауни, медійники вживають перифрази, створені на підставі метафор. Наприклад, байбаків називають *харківськими віщунами* (ГУ, 01.02.16) та *слобідськими сноптиками* (ГУ, 01.02.16). В описі конкурсу «Найкраща змія 2013» його учасниць іменують такими перифразами-синонімами: *міс Парагвай* (УМ, 21.12.12), *красуня в зміїній шкірі* (УМ, 21.12.12), *повзуча фауна* (УМ, 21.12.12).

Наявні в газетах і перифрази-синоніми спортивної тематики. Волейбольну команду «Локомотив» називають *чемпіоном України* (УНІАН, 26.01.13), *залізничниками м'яча* (УНІАН, 26.01.13), перемогу гостьових футбольних команд передають перифрази *гостьовий синхрон* (УНІАН, 12.03.16) і *виїзне домінування* (УНІАН, 12.03.16). Такі перифрастичні звороти постають важливими засобами синонімічної заміни, уживаючись з метою підсилення тієї чи тієї стилістичної ознаки.

Актуальною темою на шпальтах електронних видань постає підготовка до святкування дня народження Т. Г. Шевченка. Цю подію автори статей описують такими перифрастичними зворотами: *свято Кобзаря* (ГУ, 12.03.15), *Тарасовий ювілей* (ГУ, 12.03.15), *шевченківське євро* (УМ, 12.03.15).

Емоційно-експресивну характеристику та додаткову номінацію згаданим об'єктам дають інші виявлені перифрази української мови. Наприклад, заводи молочного харчування набули на шпальтах мережевих ЗМІ таких індивідуально-авторських найменувань, як *4 великих молочники* (УНІАН, 03.12.12), *українські молочники* (УНІАН, 03.12.12); великий урожай зернових найменовано виразно позитивними експресивними перифразами – *зерно із присмаком оптимізму* (УМ, 14.03.14), *сподівання на повну комору* (УМ, 14.03.14), *урожайний ренесанс* (УМ, 14.03.14). Натомість годинник марки «Ролекс» журналісти оцінюють неоднозначно – від зневажливо-осудної конотації в перифразі *дорога «цяцька» владики* (УМ, 28.02.16) до стримано-самокритичної у звороті *об'єкт дошкульної критики ЗМІ* (УМ, 28.02.16). Телепередача «Найрозумніший» також набула різних перифрастичних найменувань – як абсолютно синонімічних, без жодних оцінних відтінків (*інтелект-шоу* (УМ, 15.03.13), *ерудит-шоу з 10-річною історією* (УМ, 15.03.13)), так і виразно позитивних і схвальних, як-от: *якісне ерудит-шоу* (УМ, 15.03.13), *телезмагання юних знавців* (УМ, 15.03.13).

Контекстуальні перифрастичні одиниці української мови як різновид семантичної еквівалентності вирізняє висока продуктивність. Наприклад, у статті «Сюрпризи під шоколадною шкаралупкою» перифрази утворюють одночасно два синонімічні ряди: 1) за особливостями форми і вмісту – на позначення шоколадки «Кіндер-сюрприз»: *шоколадна шкаралупка* (УМ, 15.03.13), *шоколадки із фігурками-сюрпризами* (УМ, 15.03.13), *шоколадні яйця* (УМ, 15.03.13); 2) на позначення власне вмісту – іграшок із шоколадки: *сюрпризи під шоколадною шкаралупкою* (УМ, 15.03.13), *чимала компанія* (УМ, 15.03.13), *мініатюрні фігурки*

(УМ, 15.03.13), «начинка» шоколадних яєць (УМ, 15.03.13), тасмниця під шоколадною шкарлупкою (УМ, 15.03.13), фігурки-сюрпризи (УМ, 15.03.13), фігурки у солодошах (УМ, 15.03.13), начинка кіндер-сюрпризів (УМ, 15.03.13), іграшкова «начинка» (УМ, 15.03.13), кумедні мешканці (УМ, 15.03.13). У статті «Жахи з річкового дна» таких рядів налічуємо вже три: на позначення сома, кандіру і кандіру-асу. Перифрази, що їх наповнюють, є виразно експресивними: вони підкреслюють хижацьку сутність риб та смертельну небезпеку, якої вони можуть завдати людям. Наприклад, сома називають *середньовічний людоджер Європи* (УНІАН, 17.03.13), *гладкошкірий монстр* (УНІАН, 17.03.13), *кошмар ХХІ століття* (УНІАН, 17.03.13), *риба-людоджер* (УНІАН, 17.03.13), *річковий монстр* (УНІАН, 17.03.13); кандіру – *вбивці-окупанти* (УНІАН, 17.03.13), *водні кровотивці* (УНІАН, 17.03.13), кандіру-асу – *страшні копальники* (УНІАН, 17.03.13) та *кузен кандіру* (УНІАН, 17.03.13), в основу творення образності яких покладено прийом нагнітання, гіперболізації, негативних асоціацій.

Результати спостережень над характером синонімії в перифрастиці електронних газет уможливають низку висновків. Перифрази-синоніми, що постають на рівні мовлення, вирізняє оказіональність, індивідуально-авторський характер, яскрава образність. Уживання синонімічних перифрастичних зворотів надає мовленню багатобарвності та збільшує емоційно-експресивні можливості мови веб-газет.

Найбільшу групу за кількістю синонімічних рядів становлять перифрази-синоніми на позначення осіб. Вони називають як популярних осіб сьогодення, так і визначних діячів минулого. Нерідко ці перифрази містять саркастичну оцінку діяльності політиків або їх вирізняє певна доля іронії. Але наявні й перифрастичні звороти, які мають позитивний емоційний заряд та збагачують увагу читача яскравими образами. Менша продуктивність решти із виявлених синонімічних рядів не є, утім, свідченням їхніх незначних емоційно-експресивних можливостей, а навпаки – значне коло предметів і понять довкілля описано через новотвори, в основі яких лежать метафори, оксюмори, градаційно-асоціативні прийоми тощо.

Надзвичайно швидкий темп сучасного життя зумовлює виняткову мобільність актуальних проблем сьогодення, що висуває на передній план функціонування електронних ЗМІ, для яких особливо важливим показником їхньої популярності є частота відвідувань. Щоб досягти її максимуму, журналісти мусять удаватися до урізноманітнення прийомів

і засобів привернення уваги читачів, серед яких вагоме місце відводять перифразам як одному із найбільш образних засобів мови газети. Їхній ресурс практично невичерпний, як багатоманітні теми й предмети журналістських статей, з огляду на це постійно оновлюваний масив фактажу дає необмежені перспективи їх вивчення.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Брагина А. А.** Незамкнутость синонимических рядов / А. А. Брагина // Филологические науки. – 1974. – № 1. – С. 43–52.
2. **Вовчок Д. П.** «Экономическая» функция газетных метафорических парафраз / Д. П. Вовчок // Исследования по стилистике. – 1974. – № 4. – С. 225–234.
3. **Євсєєва Г. П.** Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80–90-х рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. П. Євсєєва. – Дніпропетровськ, 2002. – 20 с.
4. **Євсєєва Г. П.** Синонімія перифраз / Г. П. Євсєєва // Ономастика і апелятиви. – 2004. – Вип. 21. – С. 73–78.
5. **Зайцева В. В.** Перифрастичні одиниці та метонімічні перенесення в газетному тексті / В. В. Зайцева // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2010. – Вип. 9. – С. 78–88.
6. **Коломієць М. П.** Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський. – К. : Рад. школа, 1985. – 152 с.
7. **Макаренко Е. А.** Перифрастическая синонимия в украинской прессе (1979–1989) / Е. А. Макаренко. – К. : Центр вільної преси, 2000. – 171 с.
8. **Регушевський Є. С.** Перифрази в українській мові / Є. С. Регушевський // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 4. – С. 41–42.
9. **Чемеркін С. Г.** Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси / С. Г. Чемеркін. – К., 2009. – 240 с.

Надійшла до редколегії 24.06.2016